

Leninist uluslar politikasının esin kaynağı olarak Marx

Burak Gürel

Karl Marx-Friedrich Engels ikilisinin teorik yapıtı ve pratik faaliyetleri bir dizi önemli bakımdan Leninizmin temelini oluşturur. Kapitalizmin barışçıl biçimde ortadan kalkmasının imkânsız olduğu, ancak proletaryanın önderliğindeki işçi-köylü ittifakıyla gerçekleşecek devrimler yoluyla yıkılabileceği saptaması bunlardan biridir. İkilinin başta *Komünist Partisi Manifestosu* (1848) olmak üzere temel siyasi yapıtlarında reformizme karşı aldıkları net tutumu ve özellikle 1848 devrimleri ve Paris Komünü (1871) örneklerinde cisimleşen devrimci pratiği, Lenin'in İkinci Enternasyonal reformizmi karşısındaki uzlaşmaz tavrına ilham vermiş ve Ekim Devrimi'ne (1917) giden yolun açılmasına katkıda bulunmuştur. Marx-Engels ikilisinin Leninizme ilham veren diğer teorik saptaması bir dünya sistemi olan kapitalizmin ancak bir dünya devrimi yoluyla ortadan kaldırılabileceği, dünya devriminin ise ulusal dolayımından geçmek, yani tekil ülkelerdeki işçi devrimlerinin zaman içinde birleşmesi yoluyla ilerlemek zorunda olduğudur. Buradan çıkardıkları pratik sonuç bir dünya partisinin (enternasyonalin) ve onun tekil ülkelerdeki seksiyonları olarak faaliyet gösterecek komünist partilerinin kurulmasının elzem olduğudur. Marx ve Engels 1840'lardan, özel-

likle de 1848 devrimlerinden itibaren önce Avrupa’da, ardından ulaşabildikleri başka bölgelerde komünist örgütlenme faaliyetlerine somut katkıda bulunmuş, Birinci Enternasyonal’in 1864’te kuruluşuna öncülük etmiş ve partinin devrimdeki önemini küçümseyen anarşistlere karşı uzlaşmaz bir mücadele vermiştir. Marx’ın ölümünden sonra Engels bu çizgiyi sürdürmüş, 1889’da kurulan İkinci Enternasyonal’e ciddi katkıda bulunmuştur. Lenin, Marx ve Engels’ten devraldığı bu mirası geliştirerek işçi sınıfı içinde disiplinli biçimde örgütlenen ve demokratik merkezîyetçi biçimde işleyen (Leninist) parti modelini olgunlaştırmış ve 1919’da Üçüncü (Komünist) Enternasyonal’i kurmuştur.

Marx-Engels ikilisi ile Lenin arasındaki teorik ve pratik süreklilik ilişkisi yurakarda sayılanlardan ibaret değildir. Bu yazının konusu olan ulusal soruna yaklaşım bakımından da aralarında açık bir devamlılık vardır. Lenin, ulusal sorun konusundaki politikasının temelini oluşturan ezen ulus-ezilen ulus ayrımını, ulusların kaderlerini tayin hakkının savunusunu ve ulusal kurtuluş savaşlarının dünya devrimi bakımından merkezi önem taşıdığı tespitini Marx ve Engels’in bıraktığı mirasa dayanarak yapmıştır. Benzer biçimde, Lenin’in bir yandan komünist hareketler ile ulusal kurtuluş hareketleri arasında stratejik ittifakı savunup diğer yandan ulusal kurtuluş hareketlerinin sınıfsal niteliğini eleştirel biçimde değerlendiren ve komünistleri ulusal kurtuluş hareketlerinin önderliğini burjuvazi ve toprak ağalarının elinden almaya çağırın politikasının kaynağı Marx ve Engels’tir. Nihayet, Marx ve Engels’in Birinci Enternasyonal’de reformistler ve anarşistler tarafından savunulan sosyal şovenizme karşı verdikleri mücadele ile Lenin’in İkinci Enternasyonal’in ve Bolşevik Partisi’nin içinde sosyal şovenizme karşı mücadelesi arasında çarpıcı benzerlikler mevcuttur.

Bu yazı altı bölümden oluşuyor. Giriş izleyen ikinci bölüm Marx ve Engels’i Avrupa-merkezci ve sömürgecilik taraftarı olarak sunan sol liberal ve postmodern efsanelerin geçersizliğini kanıtıyor. İkilinin Avrupa dışındaki bölgelerdeki, özellikle de sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki gelişmeleri dikkatle takip ettiğini, ulusal bağımsızlık mücadelelerini sömürgeci Avrupa ülkelerinde yaşanan sınıf mücadelelerinin seyrini belirleyecek denli önemli gördüğünü ortaya koyuyor. Üçüncü bölüm Marx ve Engels’in işçi hareketleri ile ulusal kurtuluş hareketlerini doğal müttefikler olarak kavradığını tespit ediyor. Dördüncü bölüm Marx ve Engels’in Birinci Enternasyonal’in içinde ulusal kurtuluş hareketlerini önemsemeyen ve desteklemeyen anarşist ve reformist akımlara karşı verdiği tavizsiz enternasyonalist mücadeleyi inceliyor. Beşinci bölüm ikilinin ulusal kurtuluş hareketlerinin içindeki sınıfsal çelişkilere ilişkin analizlerini ve hâkim sınıfların ulusal hareketler üzerindeki etkisine karşı yaptıkları uyarıları kısaca ele alıyor. Sonuç bölümünde yazının temel argümanları özetleniyor.¹

¹ Devrimci Marksizmin ilk iki kuşağı arasındaki ulusal sorun alanındaki süreklilik ilişkisini ele alan bu yazının *Devrimci Marksizm*’in Mart 2007 tarihli üçüncü sayısında yayımlanan “Marksizm

Avrupa dışındaki ulusların Marx ve Engels'in teori ve pratiğindeki yeri

Liberal ve postmodern sol, Marx ve Engels'in erken dönem yazılarındaki bazı sorunlu ifadeleri onları (ve genel olarak Marksizmi) Avrupa-merkezci yöntem kullanmakla ve sömürgecilik karşısında ikircikli tutum takınmakla itham etmek için istismar edegeldiler. Söz konusu yazıların sorunlu yanları olduğu doğrudur. Örneğin Engels'in bir dizi halkın öteden beri ekonomik, toplumsal ve politik bakımdan durağan ve pasif konumda olduğu (yanlış) varsayımına dayanarak kullandığı "tarihsiz halklar" ifadesi savunulamaz. Hindistan'ın sömürgeleştirilmesinin ve Meksika'nın ABD karşısında aldığı yenilginin bu iki bölgede yarattığı ekonomik ve toplumsal değişimlerin tartışıldığı bazı erken dönem metinlerinde sömürgeciliğe ilişkin bazı olumlu ifadeler kullandıkları da doğrudur ve eleştiriyi hak eder.² Ancak, bu sorunlu ifadelerden yola çıkarak Marx ve Engels'in analiz yöntemini Avrupa merkezci, politik tutumunu sömürgecilik yanlısı olarak sunmak mesnetsizdir. İkilinin Avrupa dışı dünyaya bakışı Avrupa merkezciğe değil, tarihsel materyalizme ve onun (daha sonra Lev Davidoviç Trotskiy tarafından geliştirilen ve adı konan) bir yorumu olan eşitsiz ve bileşik gelişme kuramına dayanır. Buna göre, kapitalizmin uluslararası ticaret ve sömürgecilik yoluyla bir dünya sistemi haline gelmesi dünyanın farklı bölgelerindeki gelişmeleri birbirine giderek daha sıkı biçimde bağlar. Marx, sömürgeciliğin kapitalizmdeki kurucu rolünü erken bir aşamada saptamıştır. Buna göre, başta İngiltere olmak üzere Batı sanayisi yalnızca kendi iç dinamiklerine dayanarak gelişmemiştir. Kapitalist sanayi, sömürgelerden zor yoluyla elde edilen artık ürün sayesinde hızla gelişebilmiştir. Dahası, sömürgelerden elde edilen muazzam kârlar, kâr oranının düşme eğiliminin karşı eğilimini oluşturur.³ Marx'ın yaptığı, Batı kapitalizminin emperyalistleşme sürecini erkenden teşhis etmiş ve Lenin'in emperyalizm kuramına güçlü bir temel oluşturmuştur.

Marx'a göre, sömürgeciler ile sömürgeleştirilenler arasındaki ilişki kalıcı değildir. Ulusal bağımsızlık mücadelelerinin yaygınlaşması ve şiddetlenmesi, yalnızca sömürge yönetimlerini değil, sömürgelerden elde edilen muazzam kârlara dayanarak serpiyen Avrupa kapitalizmini de zayıflatır. Sömürgelerdeki kriz, Avrupa burjuvazisinin işçi sınıfına ekonomik tavizler verme kapasitesini azaltarak sınıf mücadelelerini şiddetlendirir. Bir başka deyişle, dünya kapitalizminin bileşik gelişimi sömürgelerdeki ulusal kurtuluş savaşları ile sömürgeci ülkeler-

ve Ulusal Sorun" başlıklı yazımı (s. 72-100) tamamladığını düşünüyorum ve iki yazının birlikte okunması öneriyorum.

² Bu konu hakkında kısa bir tartışma için bkz. a.g.e., s. 74-76. Marx ve Engels'in ulusal sorun ve Batı dışı dünya hakkındaki analizlerinin evrimine ilişkin temel bir referans kaynağı için bkz. Kevin B. Anderson, *Marx at the Margins: On Nationalism, Ethnicity, and Non-Western Societies*, Chicago: The University of Chicago Press, 2010.

³ a.g.e., s. 165-166.

deki proleter devrimlerini birbirlerine sıkıca bağlar. Ulusal kurtuluş savaşlarının Avrupa'daki proleter devrimlerini beklemesi gerekmez, onlardan daha evvel zafer kazanmaları olasıdır:

Hintliler, bizzat Büyük Britanya'da halen egemen olan sınıfların yerine sanayi proletaryası geçene dek, **ya da Hinduların kendileri İngiliz boyunduruğunu tümüyle kırarak denli güçlenene dek**, kendi aralarına Britanya burjuvazisi tarafından saçılmış yeni toplum öğelerinin meyvelerini toplayamayacaklardır. Gene de [...] boyun eğişlerini bile belli bir sessiz soylulukla telafi eden, doğal gevşekliklerine karşın kahramanlıklarıyla Britanya subaylarını şaşırtmış olan, ülkeleri dilimizin, dinimizin kaynağı olmuş bulunan [...] bu büyük ve ilginç ülkenin, **az çok uzak bir dönemde yeniden canlanışını görmeyi güvenle umabiliriz.**⁴

Her muzaffer ulusal kurtuluş savaşı bileşik gelişim dolayısıyla Avrupa'daki proleter devrimini tetikler. Marx'ın Çin'deki Tayping Ayaklanması hakkındaki makalesi bu ilişkiyi berrak biçimde ortaya koyar:

“Aşırıların teması”, ister böylesine yaygın bir evrensel ilke olsun, ister olmasın, çok çarpıcı bir örneği, Çin Devrimi'nin uygar dünya üzerinde yapacağı muhtemel görünen etkisinde bulunabilir. Çok garip ve çok paradoksal gelebilir belki, Avrupa halkının sıradaki ayaklanması, Cumhuriyetçi özgürlük... uğruna hareketi, – halen gündemde olan diğer sorunlardan ziyade– ... şu anda ‘Semavi İmparatorluk’ta – Avrupa’nın tam karşısında– olup bitenlere bağlıdır... Düzenli ticaret halkasının büyük bölümünün Britanya ticareti yoluyla işlediği bu koşullar altında, Çin devriminin günümüzdeki sanayi sisteminin patlamaya hazır mayını ateşleyerek uzun süredir hazırlanmakta olan genel krize neden olacağı ve bu krizin dışarıya sıçramasını kıta Avrupası üzerinde politik devrimlerin izleyeceği kehaneti rahatlıkla yapılabilir. Batılı devletlerin İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemileri ile Şanghay’a, Nanjing’e ve Büyük Kanal’ın ağızlarına “düzen” taşıdıkları bir sırada, Çin’in Batı dünyasına düzensizlik getirmesi oldukça heyecan verici bir gösteri olur.⁵

Marx, ezilen ulusun kurtuluş savaşının ezen ulusun toplumsal devrimini tetik-

4 Karl Marx, “Hindistan’da Britanya Egemenliğinin Gelecekteki Sonuçları,” *New York Daily Tribune*, 22 Temmuz 1853, Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar Birinci Cilt* içinde, çeviri: Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam, Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 417 (Yukarıdaki alıntı, referans verilen kaynaktaki çeviriden biraz farklıdır. Alıntıda vurgular bana aittir).

5 Marx, “Revolution in China and in Europe”, *New York Daily Tribune*, 14 Haziran 1853. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1853/06/14.htm> (Bu makalenin çevirisi için bkz. “Çin’de ve Avrupa’da Devrim”, Karl Marks, *Çin Üzerine*, çeviri: Mehmet Yurtcan, İstanbul: Günce Yayınları, 1977, s. 25-34. Yukarıdaki alıntı, bu kaynaktaki çeviriden farklıdır).

leme potansiyeline İrlanda sorunu bağlamında da işaret eder:

İrlanda İngiliz büyük toprak sahipliğinin istihkâmıdır. Bu kurum eğer İrlanda'da yıkılırsa İngiltere'de de yıkılır. İrlanda'da bu yüz kat daha kolaydır çünkü **orada ekonomik mücadele tamamen toprak mülkiyeti üzerinde yoğunlaşmıştır**, çünkü orada mücadele aynı zamanda **ulusal** bir mücadeledir ve çünkü orada halk İngiltere'den daha devrimci ve daha hırçındır. İrlanda'da toprak sahipliği tamamen İngiliz ordusu tarafından ayakta tutulmaktadır. Bu iki ülkenin zora dayalı birlikteliği sona erdiği an İrlanda'da bir toplumsal devrim –eski biçimlerde bile olsa– patlak verecektir. İngiliz büyük toprak sahipliği yalnızca zenginliğinin önemli bir kaynağını değil, en önemli moral gücünü – İrlanda üzerindeki İngiliz hâkimiyetini– de kaybedecektir.⁶

Marx ve Engels'in ulusal kurtuluş mücadeleleri hakkındaki tutumu

Marx ve Engels'in ulusal sorun konusundaki tutumu ezen ulus-ezilen ulus ve haklı savaş-haksız savaş ayrımlarına dayanır. Buna göre, sömürgeleştirilen ulusların sömürgeci devletlere karşı verdikleri mücadele haklı ve meşrudur. Engels, Tayping Ayaklanması sırasında yazdığı bir makalede ezen ulusun haklı savaşının meşruluğunun parlak bir savunmasını yapmıştır:

1840-42 savaşına kıyasla, şimdi Çinlilere oldukça farklı bir ruh egemen. Anılan savaş sırasında, halk sakindi; önce, düşmanla savaşan imparatorun askerlerini yalnız bıraktılar, sonra bozgunu izleyen Doğulu kaderciliğiyle düşmanın gücüne boyun eğdiler. Ama şimdi, en azından direnişin uzun zamandır sınırlı olduğu güney eyaletlerinde halk kitleleri yabancılara karşı mücadeleye aktif, daha doğrusu fanatikçe katılıyorlar. Serinkanlılıkla, isteyerek Hong Kong'daki Avrupalı topluluğun ekmeçlerini toptan zehirliyorlar... Gizledikleri silahlarla yolcu gemilerine biniyorlar, seyir esnasında mürettebatı ve Avrupalı yolcuları öldürüyorlar ve gemiyi ele geçiriyorlar. Ulaşabildikleri her yabancıyı ya öldürüyor ya da zorla kaçırıyorlar... Britanya hükümetinin uyguladığı korsanca politika, yabancılara karşı tüm Çinlilerin evrensel patlayışına neden oldu ve onu bir imha savaşı olarak belirledi.

Böyle savaş yöntemlerine başvuran bir halka karşı bir ordu ne yapabilir? Düşmanın ülkesine nerede, ne kadar girilebilir, orada nasıl kalınabilir? Savunmasız bir şehre yangın mermileri atan, savunmasız insanlara tecavüz eden, onları öldüren uygarlık bezirgânları bu sisteme korkakça, barbarca, vahşice diyebilirler; bu yöntemler işe yarıyorsa Çinlileri neden ırgalasın?

Britanya onlara barbar muamelesi yaptığı için onların barbarlıklarından tamamen yararlanmalarını yadsıyamaz. Kaçırımlar, sürprizler, gece yarısı katliam-

6 Marx, "Confidential Communication on Bakunin", 28 Mart 1870. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1870/03/28.htm>.

ları korkaklık olarak tanımlanıyorsa, Çinlilerin kendi sıradan savaş araçlarıyla Avrupalı imha araçları karşısında tutunamayacaklarını bu uygarlık bezirgânları unutmamalıdır.

Kısacası, kibar İngiliz basınının yaptığı gibi, Çinlilerin korkunç vahşeti hakkında ahlaki vaazlar vermek yerine bunun – artık bütün önyargılı haliyle, aptallığıyla, öğrenilmiş cahilliğiyle ve bilgiç barbarlığıyla mı dersiniz– bir ölüm kalım savaşı, Çin milliyetinin varlığının korunması savaşı, bir halk savaşı olduğunu teslim edersek daha iyi olur. Ayaklanan bir ulusun halk savaşında kullandığı araçlar, düzenli savaşın alışlagelen kurallarıyla veya diğer soyut standartlarla değil, ayaklanan ulusun ulaştığı uygarlık derecesi ile ölçülebilir.⁷

Dahası, yukarıda açıklandığı gibi, Marx ulusal kurtuluş savaşlarının sömürgeci ülkelerin burjuvazisini proletarya karşısında zayıflatarak ilerici bir rol oynadığını da tespit etmiştir. Bu nedenle, ezilen uluslar ezen ulusların işçi sınıflarının doğal müttefikidir. Dünya devrimi, bu ikisinin ittifakına dayanarak ilerleyecektir. Sömürge yönetiminin askere aldığı Hintlilerin silahlarını Britanyalı komutanlarına doğrulttuğu ve güçlükle bastırılabilen Sepoy İsyanı (1858-1857) sırasında Engels'e yazdığı bir mektupta Marx "İngiltere'ye olan insan ve altın maliyeti göz önünde bulundurulursa, Hindistan şimdi bizim en iyi müttefikimizdir"⁸ diyerek bu noktanın altını çizmiştir. İrlanda sorunu konusunda Birinci Enternasyonal'in New York'taki temsilcileri olan Sigfrid Meyer ve August Vogt'a yazdığı 9 Nisan 1870 tarihli mektubunda İngiltere'de proleter devriminin kaderinin İrlanda kurtuluş savaşına bağlı olduğunu ve İngiliz proletaryasının İrlanda'nın bağımsızlığına destek vermesinin yalnızca ahlaki bir sorumluluk değil, aynı zamanda bir politik zorunluluk olduğunu vurgulamıştır:

İngiltere, sermayenin metropolü, şimdiye dek dünya pazarını yöneten güç, günümüzde işçi devrimi açısından en önemli ülkedir; dahası, bu devrimin maddi koşullarının belli bir olgunluk derecesine eriştiği tek ülkedir. Dolayısıyla, Uluslararası Emekçiler Birliği, her şeyden önce İngiltere'deki toplumsal devrimi çabuklaştırmayı amaçlar. Çabuklaştırmanın tek aracı da İrlanda'yı bağımsız yapmaktır. Öyleyse Enternasyonalin görevi İngiltere ile İrlanda arasındaki çatışmayı her yerde öne çıkarmak ve her yerde, açıkça İrlanda'dan yana olmaktır. Londra'daki merkez konseyin özel görevi İngiliz işçi sınıfında, İrlanda'nın ulusal kurtuluşunun, onlar için soyut adalet ya da insancıl duygular sorunu olmadığı ama kendi toplumsal kurtuluşlarının ilk koşulu olduğu bilincini yaratmaktır.⁹

7 Engels, "Persia-China", 22 Mayıs 1857, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/06/05.htm> (Bu makalenin çevirisi için bkz. "İran-Çin", Karl Marks, *Çin Üzerine* içinde, s. 72-79).

8 Marx, "Marx to Engels in Manchester", 16 Ocak 1858.

https://marxists.catbull.com/archive/marx/works/1858/letters/58_01_16.htm.

9 Marx, "S. Meyer ve A. Vogt'a 9 Nisan 1870 Tarihli Mektup", Marx-Engels, *Sömürgecilik Üzeri-*

François Lafargue'a yazdığı 12 Kasım 1866 tarihli mektupta Marx Amerikan İç Savaşı'nı tartışırken "kara derili emek zincire vurulduğu müddetçe beyaz derili emek kendisini özgürleştiremez" diye yazar.¹⁰ Benzer biçimde, Fransız devrimcilerinin Polonya ulusal kurtuluş mücadelesini yeterince desteklememelerinin bedelini ödediklerini saptar.¹¹

Özetle, ulusların kaderlerini tayin hakkı terminolojik bakımdan Marx ve Engels'e ait olmasa da, ikilinin pratikte dünya komünist hareketine ezilen ulusların kaderlerini tayin etme hakkını (ayrılma ve bağımsız devlet kurma hakkını da içerecek biçimde) savunmayı önerdiği açıktır. Ulusal kurtuluş savaşları, yalnızca ahlaken haklı oldukları için değil, sömürgeci ülkelerin burjuvazisini zayıflattığı için desteklenmelidir. Marx ve Engels'in bu saptamaları Leninist uluslar politikasının temelini atmıştır.

Marx ve Engels'in sosyal şovenizme karşı mücadelesi

Marx ve Engels 1860'lardan itibaren hem ulusal sorunla hem de Avrupa dışı toplumlarla daha fazla ilgilenmiştir. Bu dönemdeki yapıtlarında milliyetçiliğe ve enternasyonalizme ilişkin meseleler giderek daha diyalektik biçimde ele alınmıştır.¹² Birinci Enternasyonal'in 1864'teki kuruluşu, büyük ölçüde Marx-Engels ikilisinin Avrupa proletaryasını Amerikan İç Savaşı'nda (1861-1865) Kuzey'i (ve esas olarak Siyahların özgürleşmesi mücadelesini) ve Polonya ulusal ayaklanmasını (1863) desteklemeye çağırان yoğun faaliyetlerinin ürünüdür.¹³ 1867'de başlayan Fenian Ayaklanması ile ivmelenen İrlanda ulusal kurtuluş mücadelesi ise enternasyonalin en önemli gündemlerinden biri olmuştur.

Marx ve Engels'in enternasyonali ezilen uluslar ve ırklarla somut dayanışmaya yöneltme çabası, anarşist ve reformist akımların muhalefeti ile karşılaşmıştır. Etkisini ileride, İkinci Enternasyonal içinde çok daha güçlü biçimde gösterecek olan sosyal şovenizm Birinci Enternasyonal çatısı altında da kendisini ortaya koymuştur. Anarşizmin kurucularından Pierre-Joseph Proudhon'un taraftarları, Polonya sorunu konusunda Marx'a muhalefet etmiştir. İşçi hareketinin yalnızca sosyo-ekonomik meseleler ile ilgilenmesi gerektiğini savunan Proudhoncular, Polonya ayaklanmasının tamamen siyasi bir mesele olduğunu ve dolayısıyla işçi hareketini ilgilendirmediğini ileri sürmüştür. Marx, Engels'e yazdığı 5 Ocak 1866 tarihli mektubunda Proudhon'un Rusya yanlısı tutumunu yermiş, Polonya konusundaki tutumlarını savunmak için Engels'ten yardım istemiştir. Polonya'nın bağımsızlığını savunan metni Engels'in Birinci Enternasyonal'e yaptığı ilk önemli

ne, çeviri: Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 1997, s. 359.

10 Anderson, s. 114. Bu ifade, ertesi yıl yayımlanan *Kapital*'in birinci cildinde de yer alır.

11 a.g.e., s. 71-72.

12 a.g.e., s. 148.

13 a.g.e., s. 82.

katkıdır.¹⁴

İrlanda sorunu ise daha yoğun tartışmalara konu olmuştur. Enternasyonal Genel Kurulu'nun 23 Kasım 1869'da yapılan toplantısında Marx'ın hazırladığı, İrlanda ayaklanmasına destek ve İngiltere'de tutuklu İrlandalı eylemcilerin serbest bırakılması talebini ifade eden karar taslağı tartışılmıştır. İngiliz delege George Odger, İrlandalı eylemcilerin koşulsuz serbest bırakılması talebinin yanlış olduğunu, ters tepeceğini iddia etmiştir. Diğer İngiliz delege Thomas Mottershead ise İngiliz sömürgeciliğini çok net ifadelerle savunmuştur: "İngilizlerin bazılarının geçen hafta olduğu gibi Doktor Marx'ın beyanlarını alkışlamasını esefle karşılıyorum. İrlanda bağımsız olamaz. İngiltere ve Fransa arasında bulunuyor ve elimizi üzerinde çekersek bu Fransızların oraya girmesine davetiye çıkarmak anlamına gelir." Bir hafta sonra, 30 Kasım'da yapılan oylamada Marx'ın (üzerinde küçük değişiklikler yaptığı) taslağı oy birliği ile kabul edilmiştir.¹⁵

Marx'ın taslağının Enternasyonal Genel Kurulu tarafından kabul edilmesi reformistleri olduğu kadar Mikhail Bakunin taraftarı anarşistleri de rahatsız etti. Proudhon'a benzer biçimde, Bakunin de proleter devrimci siyasetin dar anlamıyla sosyo-ekonomik meselelere yoğunlaşarak gelişmesi gerektiğini savunuyordu. Bakunin'in lideri olduğu Uluslararası Sosyal Demokrasi İttifakı'nın 1868'de kabul ettiği programın dördüncü maddesi "işçilerin sermaye karşıtı davasının zaferini derhal ve dolaysız olarak amaçlamayan her siyasi eylemi" reddediyordu. İşçi mücadeleleri ile farklı ezme-ezilme ilişkilerinden kaynaklanan mücadeleler arasındaki diyalektik bağı görmezden gelen bu apolitik/ekonomist yaklaşıma göre, işçi hareketi ulusal kurtuluş hareketleri ile ittifak kurmaya çalışmamalıydı. Bakunin taraftarlarının İsviçre'de çıkardıkları *L'Égalité* gazetesinde 11 Aralık 1869'da yayımlanan bir yazı, Birinci Enternasyonal'in İrlanda hakkındaki kararının devrimci siyasetten sapma anlamına geldiğini iddia ediyordu: "İşçilerin çıkarlarının günümüzün hükümetlerinin düzeltilmesinde değil, onların radikal biçimde ortadan kaldırılmasında, şimdiki politik, otoriter, dini ve yasal devletin yerine herkese emeğinin ürününün ve sonuçlarının tamamını garanti eden yeni bir toplumsal örgütlenmenin geçirilmesinde yattığını ne kadar tekrarlasak azdır."¹⁶ Marx, devrimci söylemle kamufle edilen bu sosyal şoven yaklaşıma İrlanda bağımsızlık mücadelesinin başarısının İngiliz işçi sınıfının çıkarına olduğunu al-tını çizerek yanıt verdi. Konunun İngiliz toprak sahipleriyle ilgili yönünü önceki bölümde ele aldık. Geri kalanı şöyledir:

İkinci olarak, İngiliz burjuvazisi İrlanda sefaletini yalnızca İrlandalıları zorla göç ettirme yoluyla İngiltere'deki işçi sınıfını baskılamak için sömürmedi, proleter-

14 a.g.e., s. 73.

15 a.g.e., s. 137.

16 a.g.e., s. 147.

yayı birbirine düşman iki kampa da böldü. Keltik işçinin devrimci heyecanı Anglo-Sakson işçinin sağlam ama yavaş doğası ile uyuşmaz. Tersine, İngiltere'nin tüm büyük sanayi merkezlerinde İrlandalı ve İngiliz proleterler arasında derin bir çatışma var. Ortalama İngiliz işçisi, ücretleri ve yaşam standardını düşürdüğünü düşündüğü İrlandalı işçiden nefret eder. Ona karşı ulusal ve dini antipati hisseder.

Onu Kuzey Amerika'nın güney eyaletlerindeki yoksul Beyazların siyah köleleri gördüğü gibi görür. İngiltere'deki proleterler arasındaki bu çatışma burjuvazi tarafından suni olarak beslenir ve canlı tutulur. O bu ayrışmanın iktidarını sürdürmenin gerçek sırrı olduğunu bilir.

Bu çatışma, Atlantik'in karşı yakasında da yeniden üretilmiştir [...] Topraklarından sürülen İrlandalılar, Kuzey Amerika'da bir araya geliyorlar ve nüfusun ciddi ve giderek genişleyen bir bölümünü oluşturuyorlar. Tek düşünceleri, tek tutkuları İngiltere'ye duydukları nefrettir. İngiliz ve Amerikan hükümetleri (yani, bu hükümetlerin temsil ettikleri sınıflar) ABD ile İngiltere arasındaki gizli mücadeleyi devam ettirebilmek için bu hırsları besliyorlar ve böylelikle Atlantik'in her iki yakasındaki işçi sınıfları arasında içten ve ciddi bir ittifakın kurulmasına ve dolayısıyla onların kurtuluşuna mani oluyorlar.

İngiltere, antik dönemde Roma'nın devasa ölçekte yaşadığı şeyin tekrarına bugün tanık oluyor. Başka bir ulusu köleleştiren bir ulus kendini zincire vurmuş olur. Enternasyonalin İrlanda Sorunu konusundaki tutumu bu nedenle açıktır. Enternasyonalin ilk görevi İngiltere'deki toplumsal devrimi hızlandırmaktır. Bunun için esas darbe İrlanda'da vurulmalıdır. Genel Kurul'un İrlandalı [tutsakların] affi hakkındaki kararı, İngiliz işçi sınıfının kurtuluşunun ön koşulunun şimdiki zora dayalı birliğin (yani İrlanda'nın tutsaklığının) eşit ve özgür bir konfederasyona dönüşmesi veya gerekirse tamamen ayrılma olduğunu tasdik eden başka kararlara yalnızca bir giriş niteliğindedir.¹⁷

Marx'ın yukarıdaki satırları, 20. yüzyılın başında Trotskiy tarafından geliştirilen eşitsiz ve bileşik gelişim kuramının ve Lenin'in aynı dönemde geliştirdiği ulusal sorun hakkındaki teorisinin ve pratiğinin erken ve parlak bir ifadesidir.

Ulusal hareketlerin sınıfsal analizi ve eleştirisi

Marx ve Engels, bir yandan hâkim ulusların proleterlerini ezilen ulusların kurtuluş mücadelesi ile ittifak kurmaya çağırırken diğer yandan ulusal hareketlerin içindeki sınıfsal çelişkilere dikkat çekmiş ve bu hareketlerin proleter bir çizgiye çekilmelerinin önemini vurgulamıştır. Marx, Engels'e yazdığı 4 Aralık 1870 tarihli mektupta İrlanda ulusal hareketinin önderliğini şöyle eleştirmiştir: “[Onlara göre] ‘İrlanda’ sorunu tamamen ayrı, dış dünyayı dışlayan bir şey olarak görülmelidir ve İngiliz işçi sınıfının İrlandalıların duygularını paylaştığı gerçeği gizlenmelidir.” Engels, 9 Aralık tarihli yanıtında İrlanda milliyetçilerinin

¹⁷ Marx, “Confidential Communication on Bakunin”.

“köylüler üzerindeki hâkimiyetlerini sürdürülebilmek için” böyle davrandıklarını saptamıştır. Bu sınıf hâkimiyetinin sürdürülmesi için “İrlandalı köylünün sosyalist işçilerin kendisinin yegâne müttefiki olduğunun farkına varmasına izin verilmemelidir.” Marx, 8 Temmuz 1870 tarihli mektubunda ise *Irishman* dergisinin editörü Richard Pigott için “dar kafalı milliyetçi” ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla, enternasyonalin amacı yalnızca İrlanda ulusal kurtuluş hareketini desteklemek değil, onu işçi sınıfı politikasına, yani komünizme doğru çekmektir.

Sonuç

Marx ve Engels’in ulusal sorun hakkındaki yazıları ve faaliyetleri, 20. yüzyılın başında Leninist uluslar politikası biçiminde olgunlaşacak yaklaşımın esin kaynağıdır. Leninist uluslar politikasının temelini oluşturan ezen ulus-ezilen ulus ayrımını, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının savunusunu ve ulusal kurtuluş savaşlarının dünya devrimi bakımından önemli olduğu tespitini ilk kez Marx ve Engels yapmıştır. Benzer biçimde, sosyalist devrimin dünya partisi olan enternasyonalin proleter mücadeleleri ile ulusal kurtuluş savaşları arasında ittifak kurma ve ulusal hareketleri proletaryanın uluslararası çıkarları doğrultusunda dönüştürme görevleri de ilk kez Marx ve Engels tarafından formüle edilmiş, yirminci yüzyılda Lenin tarafından hem teorik hem de pratik bakımdan ileriye taşınmıştır. Nihayet, Marx ve Engels’in Birinci Enternasyonal’de reformistler ve anarşistler tarafından savunulan sosyal şovenizme karşı verdikleri mücadeleyi devralan Lenin, bu mücadelenin teorik ve pratik kazanımlarını 1919’da kuruluşuna önderlik ettiği Üçüncü Enternasyonal’de somutlaştırmıştır.